

(قزوینی، ۱۳۶۲: ۱۰۷) بهیچی زانیارییهکانی گهرآلی ئهرووی جیمس مۆریه، تا سالانی ۱۸۲۰ ز له بناری چپای دهمامند که نزیکه له شاری ره، له دیز زمانهوه بهیونهی سه رکهوتتی کاوه به سه زوحاکدا، جهژنیکیان گیراوه به ناوی (جهژنی کورد) (Morier, 1818: 357) لهمانهوه بۆمان دهردهکهوتت که ههریمی پههله پیوهندییهکی لهمیژینه و دیرینی به میژووی نهتهوهی کوردهوه هیه. "بهیچی دیاریکردنی دهقه کلاسیکییهکان بۆ جوگرافییای ولاتی فهلهوهی، دهردهکهوتت بهشیکی بهرچاوی دهقهر و ناوچه کوردنشینهکان دهچنه چوارچپوهی ئهم و لاتهوه، بهتایبهت ناوچهکانی رۆژئاوی ههریمی چیا، که به چپای کوردان ناسرا بوو، وهک شارهکانی: ههمعدان، نههاوند، کرماشان، دینهور، ماهسهبدان و چهند شاری تر ئهمهش ریگه بهومدهدات بلین، لهو پانتاییه بهشیک له کوردان بهشدارن له هیشتنهوهی کولتوری فهلهوهی و برهوپیدانی و بهکارهینانی له ئاستی میلییدا. خۆ مانهوهی هیندیک کورد تا درنگ، لایهنی کهم تا سهدهی دهیمی زایینی، که توانای خویندنهوهی زمانی کۆنی پههلهوهی و رافهکردنی ماناکانیان ههبووه، پالپشتی ئهم بۆچوونه دکات." (لهشکری، ۲۰۱۵: ۱۲۶ و ۱۲۷) بۆیه ئه جوهره شیعری به ناوی شیعری فهلهویاتهوه لهم ههریمهدا بهرهم هاتوه، بهشیکه له میژووی ئهدهبی کوردی.

۳- شیعری فهلهویات:

فهلهویات که کۆی پهیچی فهلهوییه: بهیچی زانیاری نووسهران و توژیهرانی کۆن و میژوونووسانی چهرخی ئیسلامی، ههمو ئه دووبهیتییانهی به زاره خۆجییهکانی (کوردستان) و ئیران نووسراونهتهوه که زۆریهیان هاوشانه لهگهل ئاوازیکی تاییهت و دهرینه پال شارهکانی ههریمی پههله. رهنکه زاری ئهم هۆنراوه پههلهوهی یان لهو دهسته زارانه بوونه که پیومندی و نزیکایهتی لهگهل زمانی پههلهویی پیش ئیسلامدا ههبووه. (مکری، ۱۹۹۴: ۱۵) ههندی فهلهوهی که شهقی کۆنتریان ماوتهوه، ئه بۆچوونهی موکری دهسهلمین. ئه فهلهویانهی له کتیبی (تاریخ قم) دا هاتوون، رهگوریشهیان دهگهریتهوه بۆ دهقیکی پههلهوهی. (سودآور، ۱۳۹۶: ۱۸۰). جۆرهکانی فهلهوهی له دواي بلاوونوهی ئایینی ئیسلام، له رووی زمان و کیشهوه بهک نین. فهلهویاتی ئهم چهرخه له رووی زمانهوه دوو دهستهی کۆن و تازهن. کۆنهکان ئه جوهرن که به زمانیک هۆنراونهتهوه ئیستا مردووه و هیچ دهستهیهکی ئاخیرهی نییه. بهلام فهلهویاتی تازه، به زمانیکی زیندوو هۆنراونهتهوه. واته ئهمرو لای کهم دهستهیهکی کهمی ئاخیره بهکاری دههینن و لئی تیدهگهن. (طیب زاده، ۱۳۹۲: ۶۷) شیعریهکان بهنزیکرهوهی له سهدهی ۱۰ ز تا ۱۶ ز بهرهم هاتوون. بهلام کهم و زۆر تا سهرهکانی سهدهی بیستم لهژیر کاریگری زار و بنزاره تازمهکاندا شیعری لهم جوهره نووسراون. بهیچی زانیارییهکان و دهرکهوتت شاعرانیکی زۆر لهم جوهره شیعریهکان نووسیییت، بهلام تنها ناوی بابا تاهیر له لوتکهدايه. ئهمهش لهبهر ئهوهیه که زۆرتین شیعری فهلهوهی دهرینه پال بابا تاهیری ههمهانی، ئهگهرچی بهدنیاییهوه بهشیکیان هی خۆی نین و دراونهته پالی. ویرای بابا شاعرانیک ههبوونه که شیعری فهلهویان نووسیوه و بهرهمهکانیان نهماونهتهوه. وهک کاکای قهزوینی و دهیانی دیکه.

یهکهمین کهس قهیبسی رازی له کتیبی (المعجم فی معاییر اشعار العجم) دا له سهدهی (۱۲ ز) ئهم جوهره شیعری به ناوی (فهلهویات) ناساندوه. بهیچی زانیارییهکانی قهیبسی رازی، له ههریمی پههله خهلیکی زۆر شیعری فهلهویان نووسیوه: "کافه اهل عراق را از عالم و عامی و شریف و ضعیف به انشا و انشاد ابیات فهلوی مشعوف یافتم و به اصغا و استماع ملحونات آن مولع دیدم، بل کی هیچ لحن لطیف و تالیف شریف از طرف اقوال عربی و اغزال دری و ترانههای معجز و دستاها مهیج اعطاف ایشان را چنان در معنی جنبانید و دل و طبع ایشان چنان در اهتزاز نمی آورد کی:

لحن اورامن و بیت (پهلوی) زخمه رود و سماع خسروی" (رازی، ۱۳۱۴: ۱۶۶)

واتا: ههمو خهلیکی عراق (مهبهست له عراقی عجمه که ههریمی پههله دهگهریتهوه) له زانا و ناشارهزا و شهریف به نووسین و خویندنهوهی شیعری فهلهویدا دلخۆشم بینن و به گوهرگرتن و بیستنی ئاوازمکانیدا دلگیرم دیتن، بهلکو هیچ

دوو به یه تییهانی که له ناوچهکانی په هلهدا هۆنراونهتهوه و ... نیشتمانی ماد دهگر یتهوه. به زارمکانی رۆژاوا و ناوهند و باکووری ئیران هۆنراونهتهوه. (طاهری، ۲۰۲۳: ۲۷۰) بهشیکی له زار و بنزارمکانی زمانی مادی نهماون و بهشیکیان له نهمرودا له شیوهی زمانیکی سهر بهخودا ماونهتهوه. ئەگەر زارمکانی باکووری ئیران زۆر له میژتر له زمانی دایک (مادی) دابرابن، ئەوا بهشیکی له زارمکانی ههریمی په هله تا درنگانی و پیش شهپۆلی ههژموونی زمانی دهری هیشتا پیوندیبیان به زمانی دیرینی کوردیییه مابوو. له سهرووی ههموویانهوه زاری راژی که زاری ناخاوتنی دهقهریکی بهر فراوانی ره، قهزوين، ئه بههر، زهنگان و ههمه دان بووه. (شمسیا، ۱۳۷۴: ۳۰۵). فهلههویات ههژموونیه له شیوهی ئیستای خویاندا له ژیر کاریگهریی زمانی فارسیی و کیشی عهرووزیدان، به لام له رووی میژووییهوه، بهر ههمی زارمکانی زمانی مادی و دواچار نزیکایهتییهکی زۆریشی له گهله زمانی په هلهوییه ئهشکانیدا ههیه. (طیب زاده، ۱۳۹۲: ۶۰ و ۶۱). له سوونگهوه "لۆژیکیه بو باوانی شیعی فهلههویات، له ناو سهروودهکانی فهلههوییه ئهشکانی و په هلهوی ساسانیدا بگهرین. " (طیب زاده، ۱۳۹۲: ۱۳) دکتور مارف خهزندهار دهلیت: فارسهکان که تهماشای شیعی فهلههویات دهکن و دهبین له زمانی فارسی تازه، ناکهن، ناچار پهنا دهبنه بهر دایکی ئەو زمانه که په هلهوییه، ئیتر که په هلهوی بوو، واتای ئەویه فارسییه. ئەم ناوه روکه بو پانئیرانیستهکان بوو به بناغه بو ئەوهی ههموو شتیکی رهسهن ببنهوه سه فارسی. (خهزندهار، ۲۰۰۱: ۱۹۱). به نیازی نزیک کردنهویان له فارسی گهله دهستکاری کراوه، به لام هیچ گومانی تیدا نییه که به شیوهی ئەو چوارینه فولکلورییهانی که له سهردهمه دا به ناوی فهلههوی ناسراون، هۆنیوتهوه. (زهبیچی، ۱۴۰۲: ۵۴) راسته رۆژگار و چارمنوس وایان کردوه که شیعیر ماکان له ئەدگاری بهراییان له رووی دهنگهوه (فونیتیکی) دور بکهونهوه، به لام له گهله ئەمهشدا ههندی له ئەدگاری بنچینهیبیان پاریزراوه و به شانازییهوه لاپه رهکانی میژووی ئەدهبی کوردی رهنگین دهکن. (خهزندهار، ۲۰۰۱: ۱۹۳) بو به شوین زمانی ئەم شیعیرانه له ناو زمان و زارمکانی دیکه زمانی بنهالهی ئیرانی وهکوو زمانی کوردی به ههموو زارمکانیییهوه نهگهرین. (خهزندهار، ۲۰۰۱: ۱۹۱) ریشهی زمانی شیعی فهلههوی له ناو زمانی مادیدایه، له چهرخی ئیسلامیدا له زۆر سهرچاوه به زمانی (رایجی، راجی، رازی، راژی) دا هاتوه. راژی: خهلهکانی ناوچهیهکی زۆری دهقهرمکانی ره، ههمه دان، کاشان، ئەراک و چهند دهقهریکی دیکه بووه. له سهرچاومکانی وهک ریاض الشعراء (۱۷۴۸ز) و آتشکده آذر (۱۷۷۹ز) نامازه به راجی کراوه. بو یهکههجار له سالی ۱۸۸۰ز پرۆفیسور ژوکوفسکی و پاشان له سالی ۱۹۰۷ز له لایهن ئوسکارمان توژیینهوه له سهر زاری راژی کراوه. ئوسکارمان پیوایوو که زاری راژی و زارمکانی ناوهندی ئیران درێژکراوهی زمانی مادیه و پهیقی (راژی) پیوندی به ناوی شاری پایتهختی کۆنی مادهکانهوه (-رهی) ههیه. (پناهی، ۱۳۷۹: ۲۵ و ۲۶) شاری ره پایتهختی دیرینی مادهکان که له سهردهمه دا ناوی (رگا) ههس واتای (ریگای) ئیستا له زمانی کوردیدا دهوات، به مهلبهندی سهر ههلهدانی نهتهوهی کورد دادهنریت. له بهر ئەوهی زمانی ماد دایکی ههموو زار و بنزارمکانی زمانی کوردیه، له بهر ئەوه شیعی فهلههویات نزیکایهتی له گهله ههموو زار و بنزارمکانی زمانی کوردیهوه ههیه. بویه ههس نووسهه و دهلیت شیعی فهلههوی سهربه فلان زاره. مینۆرسکی له سهسره ئەو باوهریه زاری شیعیر ماکانی بابا تاهیری ههمه دانی (که شیعی فهلههویاتن) زاری لوری کوردیه و شیعیر ماکانیش سهربه ناوچهی لورستان و زمان و زارمکانی ئەو سهردهمه ههمه دان. (خهزندهار، ۲۰۰۱: ۱۹۲) ئەدیب تووسیش پیوایه که شیعیر ماکانی بابا تاهیر، نوسخه قۆنییه به زاری لورین که به تپهه بوونی سهردهمهکان و به هۆی نهزانی نووسهوه ماکان، شیوهی بنههتی خویان له دهست داوه، ئەگهرچی پیوایه ئەم قۆرمه ئیستای له فارسییهوه نزیکترن تا لوری. (طوسی، ۱۳۳۷: ۱) زهبیچی دهلیت: کۆنترین بهلگه نووسراوی کوردی له دهرهی تازه دا چوارینهکانی بابا تاهیری عوریه (فهلههویات) که له سهرمتهی چهرخی ۱ز له ههمه دان پایتهختی مادهکان به زاری باشووری دایان. (زهبیچی، ۱۴۰۲: ۵۴) دکتور محمهد ئەمین سهبارت به

نمونه‌ی شیعری فهلهویات بۆچوونی وایه که پێوهندی به زمانی کوردیی ناوچه‌کانی هورامانهوه ههیه. (هورامانی، ۲۰۰۵: ۱۷) فهلهویات ته‌نانهت له زمانی تاتیشهوه نزیکن، به‌لام زمانی تات یه‌کیکه لهو زمانانه‌ی که له زمانی مادی کهوتووتهوه. پێش نهوه‌ی و مکوو زمانیکی سه‌ربه‌خۆ بناسرین، ناسنامه‌ی کوردیی هه‌بوو. په‌یفی تات په‌یفیکی تورکییه و له زمانی تورکیدا هاوواتای (عجم)ه له زمانی عه‌ره‌یدا. لای تورکه‌کان نه‌گه‌ر که‌سیک توانای تیگه‌په‌شتی زمانی تورکییه نه‌بووایه پێی ده‌گوترا (تات). له دوا‌ی شالاه‌مکانی هۆزه تورکه‌کان بۆ ئێرانی ئیستا و کوردستان، به‌خه‌لکانی کورد و فارسیان وتوو تات. له‌مه‌دا مه‌به‌ست نه‌وه‌یه نه‌گه‌ر شیعری فهلهویات له سه‌دا سه‌د میراتی کورد نه‌بیت و میراتی هه‌موو ئه‌و زمانانه‌یه که ریشه‌یان له زمانی ماددا یه‌ک ده‌گرته‌وه، بێگومان کورد خاوه‌نی په‌شکیکی گه‌وره‌یه لهو میراته. هه‌رچۆن سه‌دان سه‌اله‌ خۆمان به‌ میراتگری نه‌ده‌یی بابا تاهیر ده‌زانین، ده‌بیت زۆر به‌ باوه‌ر به‌خۆبوونه‌وه خۆمان به‌ میراتگری هه‌موو ئه‌و سامانه نه‌ده‌بیه‌ بزانی که هاوشیوه‌ی بابا تاهیر شیعریان نووسیوه.

به‌در له‌و به‌ر هه‌مه شیعریانه‌ی له میژووی نه‌ده‌یی کوردیدا له‌ خانه‌ی کلاسیک پۆلین ده‌کرین به‌تایبه‌تی نه‌ده‌بیاتی گۆران، کۆمه‌لیک به‌ر هه‌می شیعری دیکه هه‌ن که توێژه‌رانی میژووی شیعری کوردی له‌ خانه‌ی نه‌ده‌بی کۆنیان دادنه‌ین. ئه‌م شیعرا نه‌ش به‌ په‌له یه‌ک (فهلهویات)ن. ئه‌م شیعرا نه‌ له‌ رووی زمانه‌وه پێوه‌ندیان به‌ زمانی کوردیه‌وه به‌تایبه‌تی زاری گۆرانی، لوری، له‌کی ئینجا کورمانجیش هه‌لقه‌ی به‌سه‌تنه‌وه‌ی ئه‌م نه‌ده‌بیاته‌ن به‌ فه‌ره‌نگی کوردیه‌وه. شیعره‌کان به‌غزیکراوه‌یی له‌ سه‌ده‌ی ۱۰ تا ۱۶ ز به‌ر هه‌م هاتوون. فه‌له‌وی ناویکی گه‌شتی بووه بۆ ئه‌و سامانه نه‌ده‌بییه، که جگه‌ له‌ زاری راژی، به‌ زاری نازه‌ری له‌ هه‌رمی نازه‌رباینجان و زاری ئیسه‌فه‌هانی و... هه‌ند هۆنراوته‌وه. هاوواتا‌کانی فهلهویات: شه‌روه، باهار که به‌ واتای ریگایه‌کی خۆینده‌وه‌ی هاوشیوه‌ی فه‌له‌وی و رامه‌ندی لیکدراوته‌وه. (طاهری، ۲۰۲۳: ۲۷۰) دووبه‌یتی کوردیش و مکه‌ فورم هه‌ر به‌ فهلهویات ناو‌راوه. (ذالفقاری و لایلا احمدی، ۱۳۸۸: ۱۴۶) شیعری فه‌له‌وی به‌ هه‌وای تایبه‌تی و مکوو گۆرانی خۆیندراوه و ئه‌و هه‌وایه جاره‌بار هه‌ر فه‌له‌وی و هه‌ندێچاریش ئۆرامه، ئۆرامه‌ن و ئۆرامه‌نایان پێ وتوو. هه‌وایه‌کی کۆنی مۆسیقایه... ئۆرامه‌نان شتیوه‌ی فارسی هۆرامه‌نانی کوردیه‌یه و ده‌گه‌ل وشه‌ی هورامان یه‌کن. (زمبیحی، ۱۴۰۲: ۵۵) و مکه‌ ئاماژهمان پێ دا نووسه‌رانی پانئێرانیسته‌ی هه‌میشه هه‌ولی ئه‌وه‌یان داوه که شیعری فهلهویات به‌ فارسی ناوه‌ندی بناسنن، مخابن ئه‌مه هه‌ندێ نووسه‌ری کوردیشی گرتووته‌وه. نووسه‌ریکی و مکوو په‌ر هه‌م ده‌لیت: زمانی فارسی سه‌که‌یه‌کی زێرینه که روویه‌کی ده‌ری و رووه‌کی دیکه‌ی په‌له‌وی... بیان فهلهویاته، که داگری زاوه خۆجییه‌کانی و مکه: کوردی، لوری، لاری، بلوچی، په‌شتو، په‌شتی، مازنده‌رانی، نازه‌ری و.. هه‌ند؛ که لق و په‌راویز مه‌کانی زمانی ده‌ری یان زمانی دایکن، (په‌ر هه‌م، ۱۳۹۵: ۶۲) له‌ به‌رانه‌ردا نووسه‌رانی دیکه‌ش هه‌ن که دان به‌وه‌دا ده‌نن ئه‌م زمانی ئه‌م نه‌ده‌به فارسی نییه و به‌لکه‌و زۆر هه‌ولی شتیواندنیشتی دراوه. له‌و نووسه‌ره کوردانه‌ی که هه‌موو شاعیرانی جوگرافیا‌ی ماد (کوردستانی دێرین) به‌ ره‌چه‌له‌ک به‌ کورد زانیوه، دکتور عه‌بدولحه‌مید حیره‌ت سه‌جادییه. نمونه‌ی شاعیرانی خاوه‌ن شیعری فه‌له‌وی که و مکوو کورد باسی کردوون، ئه‌مانه‌ن: ئه‌سیره‌دینی ئومانی، ئوتایچ زنجانی، ئه‌وحه‌دی مه‌راغی، جه‌ماله‌دین رسته‌ق القطنی، جولا‌هه ئه‌به‌ه‌ری، عیزه‌دین هه‌مه‌دانی، عوبه‌یدی زا‌کانی، کافی که‌ره‌جی. ته‌نانه‌ت شاعیرانی ده‌یله‌میشه‌ی گرتووته‌وه.

۵- جۆرهکانی شیعی فهلهویات:

کۆنترین سەرچاوه که باس له جۆرهکانی شیعی فهلهوی کردوه، بریتیه له ریساله‌ی مهئالی له سه‌فینه‌ی تمبریزدا که له‌ئێوان نزیک به (۷۰۰) سال پێش له لایهن ئهمینه‌دین حاج بوله‌وه نووسراوتهوه. حاج بوله جۆرهکانی شیعی فهلهوی به‌پێی ژماره‌ی دێرهکان بۆ سێ جۆری پۆلین کردوه، که ههر جۆره و ناویکی تایبعت به‌خۆی ههیه:

یه‌که‌م: دوو‌دیزی پێی ده‌لێن: ئهورامنهان.

دووم: سێ تا شەش دیزی پێی ده‌لێن: شه‌روینهان.

سێهه‌م: زیاتر له شەش دیز پێی ده‌لێن: شه‌بستان که شه‌وان دمخوینرینه‌وه. ئه‌لبه‌ته ئه‌م پۆلینه جگه له پێوه‌ری ژماره‌ی دیز،

له‌سه‌ر ئاوازی‌ش راوستاوه. نووسه‌ر ده‌لێت:

"جمیع بلاد عراق عجم را فهله می گویند و سخنان ایشان را فهلوی و قبیله‌ای بودند در همدان کی ایشان را اورامنان گفتندی کی همه دویبیتی گفتندی دویبیتی فهلوی را حسب آن اورامنان می گویند و از سه بیت تا شش بیت شروینهان گویند و هم منسوب به قومی که ایشان این نمط گفته‌اند و از همدان بوده، و هرچه بالای شش هفت است آن شبستان گویند. جهت آنکه در شب آن را خواندنی." (حسنی، ۱۴۰۳: ۱۴۴ و ۱۴۵)

واته: هه‌موو ناوچه‌کانی عێراقی عه‌جه‌میان به فه‌له‌گوتوه و قسه‌کانیان به فه‌له‌وی و هۆزیک بوون له هه‌مه‌دان که پێیان گوتراوه ئهورامنهان که هه‌موویان دوو‌به‌یتیان ده‌گوت، دوو‌دیزی فه‌له‌وی به‌پێی ئه‌و ئهورامنهانه ناوناون و له سێ دیزه‌وه تا شەش دیز پێی ده‌لێن شه‌روینهان که ده‌دریته‌پال کۆمه‌لێک که ئه‌م شیوازه‌یان گوتوه و له هه‌مه‌دان بوون، و هه‌رچی له سه‌رووی شەش سه‌وت دیزه‌وه پێی ده‌لێن شه‌بستان. له‌به‌ر ئه‌وه‌ی له شه‌ودا دمخوینریت.

نووسه‌ر، جاریکی دیکه جهخت له‌سه‌ر ئه‌وه ده‌کاتوه که ئهورامنهان هۆزیک بوونه له شاری هه‌مه‌دان و ده‌لێت: "گویند اورامنان قبیله‌ای بودند در همدان کی زن و مردانشان همه عاشق بوده‌اند و در عشق مرده." (بله، ۱۳۲۳: ۳۶۵)

واته: ده‌لێن ئهورامنهان هۆزیک بوون له هه‌مه‌دان که ژن و پیاویان هه‌موو ئه‌ویندار بوونه و له ئه‌ویندا ده‌مرن.

۱- ۵- ئهورامنهان:

ئهورامنهان وهک باس کرا جۆریکی شیعی فهله‌وییه و له دوو دیز پێک دیت و له هه‌مان کاتدا جۆری ئاوازی خویندنه‌وه‌ی شیعه‌که‌که بووه. کتێبی (معیار الأشعار) ی نه‌سیره‌دینی تووسی، یه‌کیکه له سه‌رچاوه کۆنه‌کان که دوو جار باسی ئهورامنهان ده‌کات. له جاری یه‌که‌مدا وهک هونه‌ریکی چرین تایبعت به فارسه‌کان ده‌یناسینییت و ده‌لێت: اورامنهان نوعی از گویندگی بود که خاص پارسیان است و شعر آن به زبان په‌لوی بوده. (طوسی، ۱۳۷۰: ۱۶۰) ئه‌مه گیرانه‌وه‌یه راست نییه و ئه‌م هونه‌ره هه‌م ئاوازه‌که‌ی و هه‌م هۆنراوه‌که‌ی هه‌لقوولای فسه‌هنگی هۆزی هۆرامنهانی هه‌مه‌دان بووه، که ده‌توانین بلێین ئیستاش له فۆرمی هۆردها ماوته‌وه. تووسی جاری دووم سه‌بارهت به کێشی شیعی ئهورامنهان ده‌لێت: از بحری که (اورامنهان) به زبان فه‌لوی بر آن بحر می‌گویند شبیه است به هزج مسدس سالم. (طوسی، ۱۳۷۰: ۲۵۲)

واته: ئه‌و به‌هره‌ی که به زمانی فهله‌وی ئهورامنهانی پێی ده‌لێن، له هه‌زه‌جی شه‌شینه‌ی ته‌واو ده‌چیت.

هه‌روه‌ها کتێبی (المعجم فی معانی اشعار العجم) ی موحه‌مه‌د کوری قه‌یسی رازی (سه‌ده‌ی ۱۳ز)، له باسی کێشی (مسدس محذوف) و ده‌لێت: "این وزن خسرو و شیرین نظامی و ویس و رامین فخری گرگانی است و خوشترین اوزان فه‌لویات کی ملحونات آنرا اورامنان خوانند." (رازی، ۱۳۱۴: ۹۷)

واته: "ئه‌مه کێشی خوسره‌و و شیرینی نیزامی و وه‌یس و رامینی فه‌خری گورگانییه و خوشترین کێشه‌کانی فه‌له‌ویاته که ئاوازه‌کانی به ئهورامنهان دمخوینرین."

رازی و زۆریک له نووسهرانی کۆن، ئهورامنهان وهک (لحن) ئاوازیک بۆ چهرین باس دهکهن که هۆنراوهکهی بریتی بووه له فهلهویات.

بونداری راژی هاوچهرخ و هاوشاری قهیسی رازی بووه، له شیعریکا که زۆر بهناوبانگه، وهک ئاوازیک ئاماژه به ئهورامنه دهکات:

لحن (اورامن) و بیت فهلوی زخمهء رود و سماع خسروی (رازی، ۱۳۱۴: ۱۶۶)

له نامهکانی عهینولقوزاتی ههمهدانی (۱۰۹۸ - ۱۱۳۱ز) دا به شیوهکانی: ئهورامنه، ئهورامه و ئهوراما هاتوون. (صادقی، ۱۳۸۲: ۱۴ و ۱۵)

له ریسالهی مهئالیی حاج بوله سهدهی ۱۳ از له شیعریکی فهلهویدا هاتووه:

وارۆ وادهران وئ کام خوش بی

باده چیاسه وئ جام خوش بی

ئهرمت خازی که به (ئهورامنهان) شی

ئهوئ وهره ئهوئ واشامه خوش بی (بله، ۱۳۲۳: ۳۶۶)

له کتییی (صفوة الصفا) دا که (۱۳۵۷ز) نووسیراوتهوه، له فهلهوییهکی پیره چنگیدا پهیچی (ئهورامنه) هاتووه:

هر که (ئهورامنه) به نامی ئهو بخوهند

شهو و رو بهسته دارئ کامهر وهبهند

کار یا ههمی رهسی جههنامهداران

خوداوهند بهنده بی بهنده خوداوهند (بزاز، ۱۳۷۳: ۵۸۹)

۲-۵- شهروینان:

هر وهک ئاماژهی پی درا، له ریسالهی مهئالییدا ئهوه هاتووه که سئ دیر تا شمش دیر پیی دهلین شهروینان و دهریته پال تیریهک ئهم شیوازه شیعرهیان گوتووه و له ههمهدان بوونه. له بۆچروونه تازمهکاندا که ناگاداری ئهم سههراوه کۆنه نهیون، ئهم جۆره فهلهوییه دهرایه پال شاری شروان (شیروان) له ولاتی نازهر بایجان، لهو حالهدا ریشهی پهیچی شهروینان-یان دهگهراندهوه بۆ شیروانیان. خودی پهیچی شهروین، شهروینان له شیعری فهلهوییدا زۆر جار زۆر جار بهکار هاتووه. تهناهنهت همدوللای مستهوفیش (۱۲۸۱ - ۱۳۴۹ز) باسی لهو بابته کردووه و دهلینت: لهم شیعرانهدا ناوی (شهروین) زۆر هاتووه. (صادقی، ۱۳۸۵: ۳۴) بهلام ریسالهی مهئالیی ئهوهی براندووتهوه که سههراوهی شیعرمه که له شاری ههمهدانه. شهروین به واتای خۆشهویست و گراوی پیاوان بووه. له رابردودا پهیچی شهروه و شهروین له ناو کورداندا ناوی پیاوانه بووه. بۆ نمونه له سههراوه کێلی گۆری جهنگاوهریکی کورد له شاری رهملهی فهلهستین و میژووی (۵۸۷ ک.م) (۱۹۱ز) له سههراوه واته دهگهریتهوه بۆ سههدمی ئهویوبیهکان، نووسراوه: هذا قبر شروه بن داود بن ابراهیم الهکاری. وهک دیاره ئهم کهسه ناوی شهروه بووه. ههروهها له دهستتووسی مهلایهکی کورد که ئیستا به ژماره (۱/۷۷۵۵) له دار المخطوطات العراقيه پارێزراوه، هاتووه: احمد بن علی السورانی سنه ۱۰۲۶ فی بلده بدلیس لدی الاستاذ محمد بن شروین فی المدرسه الاخلاصیه. (القرداغی، ۲۰۱۴: ۲۵۵)

لهناو هۆزه لورهکاندا جۆریکی شیعر به ناوی (شروه) باو بووه و ئیستاش هه ماوه که پندهچیت پینوئدی به شیعی شەروینانەوه هەبیت. ئەمەش بێر بۆ ئەوه دەبات بۆین ڕەنگە ئەو تیرمیهی له ههمەدان شیعی شەروینانان گوتوو هه تیرهی لور بووین. ئەگەرچی ریشهی واتای شەروه به دەنگی پێ و ئاواز و بانگ لیکدر اوتهوه. بهلام بۆچوونی جیاوازی ههیه که دەلێت شەروه به واتای نازار و دەرد و سۆزی دابرا و دەربڕینی دووری و دابرا و ئەمین و ئارەزووی بەدینههاتوو مەکانە. شیعی شەروهی لوری وهک گۆرائی شیونه و تهنها له مەراسیمی مردندا دەخوینرێتهوه که پهسنی جوامیری و دلیری و نازیتهی کهسێکه له جهنگدا کوژرایت.

کهلی دا کهلوا یه موژدەگانیه خان مەنسور کوشتهی نهوجوانیه (سمنانی، ۱۳۸۴: ۳۹۳ - ۳۹۵)

له چوارینهیهکی شاعیری یەزدی، موئمین یەزدی (۱۵۴۱ - ۱۶۰۹ز) ئاماژە به شیعی شەروهی لوری کردوه. شاعیر له داشۆرینی شاعیریکی دیکه، که شیعر مەکانی پێ خراب بووه، شەروهی لوری پێ باشتەر بووه:

شعر تو که (شروه) لران بهتر از اوست

گوش خر و خرس و خوک را زیور از اوست

از وی اثری نماند بر صفحهء دهر

جز آن که سیاه رویی دفتر از اوست (یەزدی، ۱۳۹۴: ۴۷)

واته: شیعی تو که (شەروهی) لورانه لهو باشتره، گوئی کەر و ورچ و بەراز پێی راز اوتهوه، لهو هیچ شوینەواریکیان لهسەر لاپهههی رۆژگار لێ نامێنێتهوه، جگه رهشی سەر لاپههههکانی دهفته.

بهشی دووم:

۱- شاعیرانی هه ریمی په هله:

جگه له بابا تاهیری ههمەدانی که له ناوئەندی رۆشنیری کوردیدا ناسراوه و به پیشهنگ و سهرفاڵهه شیعی کوردی دادنریت، نزیک به (۵۴) شاعیری دیکه له شاعیرانی کۆن، شیعی فهلهویاتیان نووسیوه. چونکه هه ریمی په هله و بهتاییهتی شاری ههمەدان ناوئەندی ئەم بزوته بووه، بۆیه (۲۶) شاعیریان تاییهتن به هه ریمی په هله. وێرای ئەوانهه لێرهدا بهپێی ریزبەندی میژووی سهردهمی ژبانیان دهیاناسنن، ئەم شاعیرانهه هه: بابا جهعفری ئەبههه (۱۰ و ۱۱ز)، مورشید سهیمیه (۱۰ و ۱۱ز)، خوجندی (۱۲ز)، عهینولقوزاتی ههمەدانی (۱۲ز) کهمالههین ئیسهفههانی (۱۳ز)، ئەبولمهجدی رایگان (۱۳ز)، هه مگه (۱۳ز)، ئەسیرههینی ئومانی (۱۲ و ۱۳ز)، ئوتایچ (۱۳ و ۱۴ز)، جولاهه ئەبههه (۱۳ و ۱۴ز)، جهمالههین رستق القطنی (۱۴ز)، حافیزی سابوونی (۱۶ز)، خواجهی شادان (۱۴ز).

۱-۱- ئەبولعهباسی نه هاوئەندی (؟ - ۹۳۴ز):

ئەحمەدی کوری محمەدی کوری فهزل ناسراوه به شیخ ئەبولعهباسی نه هاوئەندی. شاری نه هاوئەندی به درێژی سهدهکانی ناوهراست زۆریهه دانیشتوانهکهی کورد بوون. شیخی نه هاوئەندی به زمانی لۆکالیی شارهکهی خوی شیعی هۆنیوتهوه. یهک چوارینهه لێ ماوتهوه که به کۆنترین شیعی فهلهوی تۆمارکراوی خاوهنزانراو دادنریت. شیعرهکه له پهرتووکی (مجمل التوارخ) دا هاتوووه، که ناسراوه به (مجمل فصیحی) و له نووسینی میژوونووس و شاعیر ئەحمەد کوری جهلالهههین موحمەد ناسراوه به فهسیحی خوافی (۱۳۷۵ ههرات - ۱۴۴۱ز). شیعرهکه به تێپهههینی رۆژگار روخساری دێرینهه شیواوه:

دلا ئەر عاشقی یارت یهکی وەس

و مگەر ها دوو کنی یارت نهبۆ کەس

نەسیحەتی رایگان ئەر ها پەزیری

هەر ئانکەش دل یهکی بۆ یارش یهکی وەس (لەشکری، ۲۰۱۵: ۱۲۷)

۲-۱-بونداری راژی (؟ - ۱۰۱۰ز):

کەمالەدین ئەبولفەتح بونداری کوری ئەبی نەسر خاتری راژی ناسراو بە (ملک الکلام)، لە شاعیرانی پێشەنگی فەهلەوینوس بوو. خەلکی قوہستانی رەی بوو. بونداری هاوچەرخێ بابا تاهیری هەمەدانی بوو، بەلام بە تەمەن گەورەتر بوو. بۆیە باوەر وایە پێش بابا تاهیریش، شیعری فەهلەویی نووسیو. هەر وەها مەنزومەیهکی هەر بەزمانی فەهلەوی بە ناوی (چەموشنامە) ی هەبوو، کە جگە لە چەند دێریکی هێچی لێ نەماوتەو. جگە لە فەهلەوی بە زمانەکانی عەرەبی و فارسیش شیعری نووسیو. بونداری شاعیریکی زۆر بەناوبانگ بوو.

لە میژوودا چەند کەسایەتیهکی دیکە بە نازناوی (بونداری) هەبوونە. لە کتیبی (حبيب السیر فی اخبار افراد البشر) دا کە کتیبیکی میژووبیە بە زمانی فارسی و لەلایەن غیاسەدین کوری هومامەدین ناسراو بە خواندمیر (۱۴۷۵ - ۱۵۳۴ز) نووسراوتەو، لە باسی شێخ سەفیدینی ئەردەمۆلی (۱۲۵۲ - ۱۳۳۴ز) ئاماژە بە شێخ بونداری کوردی دەکات. مامۆستا (سەید عەبدولحەمید حیرەت سەجادی) نووسەری کتیبی (شاعران پارسی گوی کرد) پێیوایە ئەم بونداری کوردیە هەمان بونداری راژییە.

بونداری کوردی دەکاتە باپیرە ی شێخ تاجەدین ئیبراھیم کوردی سنجانی (۱۲۱۸ - ۱۳۰۱ز) ناسراو بە شێخ زاھید کوردی و گەیلانی، واتە شێخ زاھید کوری رۆشن ئەمیر کوری بابل کوری بونداری کوردی سنجانی. فەرمانرەوایانی کوردی بەختیاری ئیخانانی بەختیاری لە سەردەمی شا تەھماسپی یەکمەمی سەفەوی بە نەوی شێخ زاھید دادەنرێن. شێخ زاھید مورشید و خەزووری شێخ سەفیدین بوو. هەر وەها سنجان شارێکە لە خۆراسان (سجادی، ۱۳۷۵: ۱۳۴) بۆچوونەکی مامۆستا سەجادی جەخت لەسەر کوردبوونی بونداری دەکاتەو.

سەبارەت بە نازناویشی بە شێوەکانی بونداری، بونداری، پنداری و پەنداری ئیکدراوتەو. بونداری شیعری بە زمانەکانی فارسی و عەرەبی و فەهلەوی نووسیو. دەولەتشیای سەمەرقەندی (۱۴۳۸ - ۱۴۹۱ز) نووسەری (تەزکەرە ی شوعر) دەلێت بونداری بە زمانەکانی فارسی و عەرەبی و دەیلەمی یان گیلەکی شیعری نووسیو. بەلام لە کتیبی (مونس الاحرار فی دقایق الاشعار) لە نووسینی موحەممەد کوری بەدر جاجەرمی (سەدە ۱۳ و ۱۴ز) شیعریکی بونداری هاتوووە کە دەلێت بە زمانی راژییە هەمان زمان کە بابا تاهیری هەمەدانی شیعری پێ نووسیو. هەر وەها قەیسێ رازی کە هاوشاریی خۆی بوو، لە کتیبەکەیدا بە ناوی (المعجم فی معاییر أشعار العجم)، شیعەرەکانی بونداری لە ریزی شیعری فەهلەویی ناساندوو. ئەگەرچی دەلێت زیاتر لە دەرییەو نزیکە تا فەهلەوی. رەنگە بەهۆی ئەو بووبێت کە دەقەری رەی لە یەکمەمین ئەو دەقەرانی بوو کە بەر شەپۆلی هەژموونی بە فارسیبوون کەوتوو. شیعری فەهلەویاتی بونداری کە ماوتەو بریتین لە: ۵ تاکدیری، ۴ دووبەیتی، ۳ پارچە و یەک چامە. ئەمەش دوو نمونە لە دووبەیتی:

(۱) لە دەستنووسیکی کتیبخانە ی ئیساؤفیای تورکیا دۆزراوتەو کە ژمارە ی دەستنووسەکە (۳۷۳۷) — و سالی

(۱۳۵۹ز) نووسراوتەو:

بەندیە ئامیە بوو بە دینەت

وہ نان نیکوروو ویەن و پورسینەت

دهروان گوت که نهنانی وینهش

کور ئهوا با که نه تانه وینهت (فیروزبخش، ۱۴۰۲: ۵۴)

۳-۱- کافیی کهرجی (سهدهی ۱۰ و ۱۱ز):

ئهبو فسهه ج ئهممه کوری محهمه ناسراو به (کافی کهرجی)، له سهدهمی مهجدهدین عهلاؤدهولمی ههمهدانی (۹۹۷ – ۱۰۲۹ز) ژیاوه و پهسنی ئهم پاشایهی کردوه. ئهم شاعیره سئی فهلهوی لئ ماوتهوه. مههست له کهرج ئهم شارهی ئیستا نییه، که له نزیک شاری تارانه، بهلکوو شاریک بووه لهئیوان ههمهدان و نههاوند. ئهم دهقهه ئیستایشی لهگهلا بئیت کوردن و به زار مکانی لوری و لهکی دمدوین. شیعری فهلهوی که له کهرجی ماوتهوه، برتییه له ۱ دووبهیتی و ۱ پارچه. ئهمهش دووبهیتییهکی:

ئهج ته وهدهر دهن و وهدهر دهن ئهج من

وهج ته خوناوه دادهن و خوردهن ئهج من

گهر بهنالم ته و نالم مهکهر گوش

کهژ ته شمشیر خوهش بی گهردهن ئهج من (گل دره، ۱۳۹۲: ۵۴)

۴-۱- نهجمه دین دایه (۱۱۷۷ – ۱۲۵۶ز):

شیخ ئهجهل ئهبو بهکر عهوللا کوری محهمه کوری شاهاور کوری ئهنوشیروان ئهبی نهجیب ئهسهدی رازی ناسراو به شیخ نهجمه دینی دایه، یهکیکه له شاعیرانی ره. شیعری فهلهوی نووسیوه زور بایهخی به کوکر دهنهوی شیعری دووبهیتی داوه که فهلهویاتیشی گرتووتهوه. کتیبی راحة الصدور (۱۲۰۲ز) دا باسی ئهم بایهخه دهکات و دهلیت: نهجمه دین دووبهیتی دهخویندهوه و شتومهکی جوانی ههبوو که ههمووی لهپیناو کوکر دهنهوی دووبهیتی خهرج کرد. ژن و مالی پیکهوه نهنا و میراتگران و براکانی پهنا من کاغزی دووبهیتیان بو مایهوه. (شمسیا، ۱۳۷۴: ۲۸۴) شیعری فهلهوی که له دایهوه ماوتهوه، برتییه له ۵ دووبهیتی. ئهمهش نمونهی شیعرهکانی:

(۱) له کتیبی (صحاح الفرس) دا شیعریکی فهلهوی هاتوووه و رهنگه هی نهجمه دینی دایه بئیت. ئهم کتیبه وشهنامهیهکی

فارسییهوه بو فارسییه و له لایهن شهسه دین محهمه کوری فهخره دین هندوشای نهخجوانی له شاری تهوژیژ و له سالی ۱۳۲۷ز نووسراوتهوه. نووسه بو واتای وشه ئهلهوندی شیعریکی فهلهوی خستووته پروو:

خیزه (دایا) که زهمان وئ ته خوهش نی

کوھی (ئلهوند) و دامان وئ ته خوهش نی

ئه ته ئهویانی خویش و ناز مینانی

چهما شامان و بامان وئ ته خوهش نی (نخجوانی، ۲۰۳۵: ۷۳)

(۲) له کتیبی (مرصاد العباد) که له نووسینی خویتی، ئهم شیعره فهلهوییه هاتوووه، دهدرینه پال خوی:

که ئه گیرئ نهو ئهبر و ساوم ئهو سه

ئهژان مویم که گیرئ ئوم ئهو سه

شههرم ئهج دهر برانهند به تو ئایوم

توچهم ئهژ دهر برانی لاوم ئهو سه (ساکت و مارشک، ۱۳۹۶: ۱۴۷)

جەشنى جگه له دهفتهر شيعر مەكەى، له پەرتووكى (بلاغه المراد في طريق الاوراد) شادا (٥٨) شيعرى به زمانى فارسىي ههيه و له (٣٩) شيعرياندا نازناوى جەشنى بهكار هيناوه:

ايا (جشنى) بيجاره در پى ره بى نشان مى رو
چنان در گور رو زينجا كه قلب مور نخراشى

دوو پەرتووكى ديكەى ههيه به ناوهكانى (لابالى نامه) و (كفايه السالكين) ههيه. ئەمەش نموونەى شيعرە فەهلهو بيهكانى:

(١)

ئازم رام و مەسۆژوون نار و نوورش
ئاوئ توفانتان ئەز چههئ تەنوورش
ئيعتسامم (بجبل الله) دەر ئاويت
جه فورقان هوندمى سبررئ زه بوورش

(٢)

ئەز به پەنهان مەبەر وون ئەو خەزىنه
صافيش كەردەنان ئهورامەى سینه
مەنۆشووون جامئ مەى ئەز چههئ مەدينه
ئەمن ئهورامەنى دى تو بوينه

(٣)

ئەز ئەو بازام ئەزەو بازام ئەزەو بازام
كه گگرد لامهكانم كەرد پـهرواز
ئەهلئ رازام و ئەز حەق مەكەروون راز
ناز مینام وه ئەو حەق مەكەروون ناز

(٤)

ئەمن به غەيب ئوادى سبررئ لەولاك
شەرابو عاشقانم كەرد هەنناك
نوورئ موحمەدم دە لامەكان دى
وژان نوورم بەدى ئهورامەنى پاك

(٥)

وه دەردام ئەز مەقامئ لاف ئەلف لا
دیم نوورى ئەز ئنوارئ تەلالا
خونئ گيان و دلم ئەودەر بەپالا

كودام ئەويا كه نه ژيرى نه بالا (موذنئ و زهير طيب، ١٣٩٧: ٥٣ و ٥٤)

٨-١. ئەو حەدى مەراغەيى (١٢٧٥ - ١٣٣٨ ز):

روکنه دین ئهوحدهی ئیسفه هانی مەر اغهیی له شارای مەر اغه له دایک بووه بویه به مەر اغی بهناوبانگ بووه و هەر لهوئیش مردوه. ماوهیه کیش له شارای ئیسفه هان ژباوه بویه به ئیسفه هانیش بهناوبانگ بووه. یاقوتی حمهوی (سهدهی ۱۲ز) له بهرهمینکیدا ناماژهی به نیشته جیبوونی کوردان له ئیسفه هان کردوه که کوردانی لورن. ئیسفه هان شاریک بووه له پینج شارمکهی دهقهری پهله. له ماوهی حموت سهدهی رابردودا به فارس کرا. پینش ئهوشه پولهی بهفارسکردنه. له دیوانی ئهوحهدیدا چوار غزهل له ژیر ناو نیشانی (فی اللسان الاصفهانیه) همن. ئهذیب تووسی له سهر بنه مای دهستتووسی که کۆن که ۹۲ سأل دواى مردنی ئهوحدهی نووسراوتهوه، راقهی وشهکانی کردوه و بۆ زۆریکیان ناماژه بهوه دهکات که به زمانی کوردیش ههر بهو جۆرن. ئهمهش یهکیک له غزلهکان وهک نمونه:

(۱)

ئهو دیره راده ئهی مهه تا رو
 ئهژ بوی تو فا ده سوبح تارو
 ئهندوهی تو تا قه دل دهر نامه
 نه شهشت کو دل دهمی قهرارو
 گهر ژیره کی عالهمت بوینو
 سین گیز ببو کو گیزه خارو
 دیمی تو خور و قه چهشمی مو تهر
 ههشکوش بکهر قه ئهون خورزارو
 تاکه ی قه که ی ئینتزارئ فهدا
 ئاروم بیرسن ئارو قه ئارو
 زولفی تو د گردئ گهنجی دیموت
 ماریو سیا که دل نمارو
 بهرتوش دلئ قیست شارو ناهنن
 فهریاد کهر و کو دل کو دارو
 دلکعت پر زور غهم قهدی کرت
 چاریش بیر کو سهخت زارو
 ویداد کهر ههمه رو ناخر
 کاری د بکه ئین چه کارو (مراغی، ۱۳۴۰: ۴۳۱)

۹-۱- عوبهیدی زاکانی (۱۳۰۰ - ۱۳۷۱ز):

خواجه نیزامه دین کورپی عوبهیدولای زاکانی ناسراو به عوبهیدی زاکانی، شاعیریکی تهزنووس بووه. خه لکی شارای قهزوین بووه و له شیراز خویندوویتی و ماوتهوه. ئهم شاعیره له بنه ماله ی خاندانی (زاکان) بووه که تیرمه یکن له هۆزی عهره بی (بهنی خه فاجه) که له قهزوین نیشته جی بوونه. ئهم شاعیره ۷ دووبهیتی و ۲ تاکدیزی شیعری فهلهوی لی ماوتهوه. له نوسخه ی دهستتووسی ژماره (۵۵۵) له کتیبخانه ی ئینستیتوتی رۆژه لاتناسی ئه کادیمی زانستهکانی کوماری تاجیکستان، له پهراویزدی لاپه ره (۸۵) دا شیعری فهلهویاتی زاکانی هاتوه. ئهم دهستتووسه میژووی (۸۰۷ ک.م / ۱۴۰۴ز) له سه ره

و نووسهرهوه له كوردانی لوری ئه بهر قوهیبه به ناوی ئیبراهیم كوری عبیدوللا كوری عومهر ئهلحافز ئهلموعه لیم ئه بهر قوهی. (صادقی، ۱۳۷۷: ۲) ئهمهش نمونهی شیعی شیعی فهلهوی زاکانی:

دهردمی ههركه دهه مانئ ئه و نهتاوه

لاومی ههركه وهه بیان ئه و نهتاوه

ئهی نهفیس دووری ئه ج وهه چشمه یاوان

جه من دل نهشنه و گیان ئه و نهتاوه (صادقی، ۱۳۷۷: ۳ - ۵)

۱۰-۱- پیر جهمالی ئهردستانی (? - ۱۴۷۴ز):

ناوی فهزلوللا ه— موحهمهد و نازناوی شیعی جهمالی، نازناوی تهریقتهی محهمهد شا و به جهماله دین و عاشقی ئیسفهانی ناسراو بووه. له بنهه رتدا خه لکی شیراز بووه و له شار و چکه ی ئهردستانی باکووری ئیسفه هان ژیاوه. دیوانه که ی به گشتی به زمانی فارسییه و (۱۱) فهلهویشی هیه که و مکو له چاپی دیوانه که دا هاتوه به (ئهوامه) ناسنراون. له گه ل یهک پارچه شیعی به زاری کونی ئهردستانی. ئهمهش نمونه یهک له فهلهوییهکانی که له جۆری ئهوامهانه:

دلی که داروین ته گهشته بی مات

نه پیردازی به نی ته وات وات

هه رنان چه شمی که چه شمان ته وینئ

چو ئاو ئاغشته بی دهه کولی زه ررات (اردستانی، ۱۳۷۶: ۲۱۶)

۱۱-۱- مهحوی ههمهدانی (۱۵۲۴ - ۱۶۰۷ز):

مهحوی ههمهدانی به پنی سههراوهکان، ناو و نازناو و وهسفی بهمجۆره هاتوه: (سیدنا و مولانا السادات و منبع السعادات جامع الحقایق و المعارف، قدوة و زبدة العارفين، سلالة اولاد سيد المرسلين امير مغيث الدين علي محوي همداني). کهواته ناوی (مغیث الدین) بووه و ناوی باوکی (علی) بووه. له سهیدهکانی ههمهدان بووه. نازناوی شیعی (مهحوی) بووه و تهنها چوار جار کورتکراوهی ناوی خۆی واته (مغیث) و مکو نازناوی شیعی بهکار هیناوه. چهند بۆچوونیک جیاواز له سههراوی له دایکیوونی هیه، یهکیک لهوانه گوايه له سالی (۹۳۰ ک.م / ۱۵۱۴ز) واته سهدهی ۱۶ ی زایینی، له گوندی (ئهسهداوا) ی کوردی نزیک ههمهدان له دایکیووه که ئیستا شار و چکه یه. تا تهمنی (۱۲) سالی لهوئ ژیاوه. له شیعیریکدا ئامازه به گونده که ی خۆی دهکات که له شاری ههمهدانهوه نزیکه:

از رستاقم بهر تفوق به همه این به که به شهر همدان نزدیکم

واته: له ناوچه که مهوه له پیناوه سههراوهتن به سههراوه ههموواندا، ئهمه باشه که له شاری ههمهدان نزیکم.

مهحوی ههمهدانی له ئهسهداواوه دهچیتته ههمهدان، بۆیه ههه زوو نازناوی ههمهدانی ههنگرتوه. ههروهه زور گهشتی کردوه و له زور شویناندا ژیاوه. بۆ نمونه ده سال له نهیشابوور ژیاوه، بۆیه هههئ له تهز کهه منوسان، به ههله به خه لکی نهیشابووریا زانیوه. جگه له گونده که ی خۆی و ههمهدان و نهیشابوور، ههروهه ئهردبیل و شیروان و مهشهد و ههرات و نهجهف و هندستان و کوردستان گههراوهه و لئیان ژیاوه. باس لهوه دهکرت سهردانی شاری مهکهیشی کردوه. مهحوی سههراوت به گهشتی بۆ کوردستان و مانهوهی، له بیرهوهه رییهکاندا ده لیت: له کوردستان تووشی سوپای رۆمی بوومهوه و له

باخیکدا قه‌لایه‌ک هه‌بوو، هیچ بوونه‌هریک نه‌یتوانیوه به‌دهوری ئهو قه‌لایه‌دا تییه‌ریت. له‌بهر ئه‌وه‌ی من جلی ده‌رویشانه‌م له‌بهر بوو، به‌و هۆیه‌وه‌ گه‌یشتمه‌ قه‌لکه‌. مه‌حوی به‌گشتی شیعره‌ی به‌زمانی فارسی و له‌فۆرمی چوارینه‌دا نووسیوه. ته‌نها سێ غه‌زله‌ و شه‌ش تاکدیری هه‌یه‌ له‌گه‌ل پینج فه‌له‌موی که‌ له‌ شیعره‌ کوردیه‌کانی و ساغکه‌رمه‌وی دیوانه‌که‌ی ده‌لێت ئه‌مه‌ بنزاری کوردیه‌ی خه‌لکی ئه‌سه‌داویه: مه‌حوی شاعیریکی کورد بووه‌ و خۆی له‌ چوارینه‌کانیدا دوچار ئاماژه‌ به‌ کوردبوونی خۆی ده‌کات:

یه‌که‌م:

جانا محوی گر صاف اگر درد از اوست
گر زیست درین مرض و گر مرد از اوست
گفتی محوی لرست و (کرد)ست چه کس است؟
محوی است اگر لر و گر (کرد) از اوست

واته: گیانه‌که‌م مه‌حوی ئه‌گه‌ر پوخته‌ یان ئه‌گه‌ر خه‌تیه‌، له‌مه‌وه‌یه‌. ئه‌گه‌ر له‌م نه‌خۆشیه‌دا ژیا یان ئه‌گه‌ر مرد، له‌مه‌وه‌یه‌. گووتت مه‌حوی لوره‌ و (کورد)ه‌، کئیه‌؟ مه‌حویه‌ ئه‌گه‌ر لور و ئه‌گه‌ر (کورد) له‌مه‌وه‌یه‌.

دووه‌م:

تا چند پی صاف و پی درد نیوم
مردم تا چند در زد و برد نیوم
گفتی که مغیث ترک دزدی نکنی

باری چه کنم گر نکنم (کرد) نیوم (عمرانی، ۱۳۹۵: پانزده – نوزده)

واته: تا که‌ی به‌دوای پاکی و خه‌مدا نه‌بم، خه‌لکی تا که‌ی له‌دان و بردندا نه‌بم، گووتت موغیس واز له‌دزی ناهینی، باشه‌ چی بکه‌م گه‌ر نه‌یکه‌م (کورد) نابم.

(۱)

به‌شم تا چه‌شمه‌سارانی بوینم
چو سه‌حرا ئه‌ور و وارانای بوینم
به‌کاشان تا به‌که‌ی ئه‌شکۆم چه‌رانتۆم
به‌شم ئه‌لوهند دامانی بوینم

(۲)

چونم ئه‌ژ هه‌ر موژه‌ ده‌ریا نه‌واری
چونم ئاگر ژه‌ سه‌ر تا پا نه‌واری
توخم ئه‌ژ ده‌ست داوا خاکم ئه‌ندا [ج]
ترسم ئه‌وری وهرین سه‌حرا نه‌واری

(۳)

(مغیث) ئه‌ر کاره‌ ئین سه‌حرا بکه‌تی
وه‌ ئین سه‌حرای پر په‌هنا بکه‌تی
چه‌ند گه‌ردی که‌ روزد به‌ شه‌و ئابه‌

بشه پایی بکون ئەژ پا بکەتی (عمرانی، ۱۳۹۵: ۱۲۱ و ۱۲۲)

۱۲- شێخی به‌هایی (۱۵۴۷ - ۱۶۲۱ز):

دەستنۆوسی ژماره (۹۰۴۹۷)ی کتێبخانه‌ی مه‌جلیسی شوورای ئیسلامیدا که به‌شیکه له که‌شکۆلی شێخی به‌هایی، چەند شیعریکی فه‌له‌وی هاتوو. نووسەر مه‌وه که ناوی حاجی بابایه له چەند شوینیکی کتێبه‌که‌دا چەند میژوویه‌کی یاداشت کردوه، یه‌کیک له‌وانه‌ش سالی (۱۰۲۴ ک.م \ ۱۶۱۵ز)ه. شێخی به‌هایی به‌ر سه‌ن عه‌ربه و خه‌لکی لوبنان بووه. له سه‌رده‌می سه‌فه‌وی به‌هۆکاری بیروباوه‌ری مه‌ز هه‌بیه‌وه رووده‌کاته ناوچه‌ی ده‌سه‌لاتی سه‌فه‌وی و له ئیسه‌فه‌هان نیشته‌جێ ده‌بیت. به‌پێی ناماژ ه‌کانی نووسەر مه‌وه، به‌شیک له شیعره فه‌له‌وییه‌کان هی شێخی به‌هاییین:

شه‌هر شه‌هران بگه‌ردۆم حالۆم ئین بی

سه‌رینۆم سه‌نگ و په‌هلۆیم زه‌مین بی

جوورمۆم ئین بی که من ته دوس دارۆم

هه‌ر که ته دوست داره حالۆم ئین بی (بابا، ۱۶۱۵: ۱۵۱)

ئهم دووبه‌یتییه له تیکسته‌کانی یارساندا به‌هه‌ندێ جیاوازییه به‌ناوی باباتا هه‌یره مه‌وه هاتوو.

هه‌ر ئهم شیعره له لاپه‌ره‌ی (۱۶۱)ی ده‌ستنۆوسه‌که جاریکی دیکه له‌ژێر ناو نیشانی (لکاتبه بلسان الفه‌لوی) دا هاتوو. له سه‌رچاوه‌ی دیکه‌دا، دراوته پال بابا تا هه‌یری هه‌مه‌دانی.

۱۳- میرزا حیسابی (سه‌ده‌ی ۱۷ز):

هیچ له‌باره‌ی ناسنامه و ژبانی شاعیره‌وه نازانریت. له ده‌ستنۆوسی (کشکول الفقراء) که میژووی سالی (۱۰۸۶ ک.م \ ۱۶۷۵ز) له سه‌ره، شیعره به‌ زمانه‌کانی فارسی و تورکی و حیکایه‌ت و بابته‌ی دیکه له‌خۆ ده‌گریت. به‌شیکه که‌می ته‌رخان کراوه بو شیعره به‌ زاری راجی (راژی) له‌ ژێر ناوی (تمه باب الخامس فی الراجی) چەند پارچه‌شیعریکی بابا تا هه‌یری هه‌مه‌دانی و مه‌ولانا موحه‌مه‌د سو‌فی مازنده‌رانی و شاعیرانی دیکه‌ی تێدا یه. له‌م به‌شه‌دا دوو شیعری فه‌له‌وی میرزا حیسابی هاتوو:

(۱)

چه‌ره بازا عوقابت ده‌ر که‌مینی

چه‌ند به‌ر که‌بک و به‌ ته‌هیه‌و نشینی

وه‌دش دی هه‌ر که ده‌ر عاله‌م وه‌دش که‌ر

وه‌د مه‌که وه‌د مه‌که تا وه‌د نه‌بینی

(۲)

دلم جوژ میه‌رئ تو میه‌ری نه‌گیری

به‌جوژ داروویی تو داروو نه‌گیری

دلئ ما سوته و میه‌رئ تو نازه‌ر

تا نه‌بی سوته نازه‌ر ده‌ر نه‌گیری (ساوی، ۱۰۸۶: ۱۴۸)

۱۴- نه‌زری شای ره‌زایی (سه‌ده‌ی ۱۷ز):

هیچ لهبارهی ناسنامه و ژیانی شاعیرهوه نازانریت. یهک شیعری فهلهوییه له دهستنوووسی (کشکول الفقراء) دا هاتوه:
 ئاهم ئهر سهر بکهی ئازهر بسۆچی
 ئاهه دئی سۆته بهحر و بهر بسۆچی
 به سۆزی دل ئهگهر روزی بنالهن
 زهمین و ناسمان یهکسهر بسۆچی (ساوی، ۱۰۸۶: ۱۴۸)

۱-۱۵- میرزا قولی مهیلی (سهدهی ۱۷ز):

هیچ لهبارهی ناسنامه و ژیانی شاعیرهوه نازانریت. یهک شیعری فهلهوییه له دهستنوووسی (کشکول الفقراء) دا هاتوه:
 بورئ تازین تازینه بهوران
 قهلقهلی بو کهیم دنبالی گهوران
 سمئ بهوران به پهی گهوران بزانه
 لاله ئهز خونئ گهوران گیریم [ن] رنگ [ا] ن (ساوی، ۱۰۸۶: ۱۴۹)

شیعری فهلهویات تا سهدهی ۱۹ و سههه تاکانی سهدهی ۲۰ ز له لایهن شاعیرانهوه جاروبار ههر نووسراوتهوه. نمونهی ئهوه شاعیرانهوه سهید حوسهین رهزهوی ناسراو به غویاری ههمهدانی (۱۸۴۸ - ۱۹۰۴ ز) له دیوانه دارسییهکهیدا دوو فهلهوییشی تیدایه:

تو که روخی لالهسان ئهفرۆته دیری
 چو داغی لالهئهم دلسۆته دیری
 یهکی فکری دئی بی حاسلم کون
 که چهندن حاسل ئهندۆته دیری (همدانی، ۱۳۶۱: ۷۳)

ئههجام:

- ۱- شیعری فهلهویات له ههریمی پههله سههری ههئاوه و چهند ههریمی دیکهی گرتووتهوه که ههم ههریمهکه و ههم زمانی شیعرهکان، سههه کوردستانی دیرین واته نیشتمانی ماد.
- ۲- فهلهویات ناویکی گشتیه بو ههموو ئهوه شیعیرانهی به زار و بنزارهکانی ههریمی پههله و ههریمهکانی دیکهش نووسراوتهوه، وهک: راژی، رامهندی، ئازهری و .. هتد.
- ۳- شیعری فهلهویاتی ههریمی پههله به زۆری به زاری راژی نووسراوتهوه که پاشماوهی زمانی مادهکانه.
- ۴- شیعری بابا تاهیری ههمهدانی که له جۆری فهلهویاته، به زاری راژییه. له بهر ئهوهی بابا تاهیر و بهر ههمهکهی به سهههتای ئهدهبی کوردی دادهنریت و به ناسنامه به مولکی کورد دادهنریت، کهواته دهییت ههموو بهر ههمی فهلهویات هاوشیوهی بابا تاهیر به مولکی ئهدهبی دیرینی کوردی بزاین.
- ۵- بهشیکی شاعیرانی فهلهویینوووسی ههریمی پههله ناسنامهی کوردیوونیان دیاره و ئهههش بهلگهیهکی بههیزه بو ناسنامهی کوردیوونی ئهدهبهکه.

سه‌رچاوه‌کان:

کوردی

- ۱- پاشا، نوحسان نووری. (۲۰۰۳). میژووی ریشه‌ی نژادی کورد. وەرگیران: وریا قانیع. ههولنیر: بلاوکراوه‌ی ئاراس – ژماره: ۲۱۰.
- ۲- خهزنهدار، مارف. (۲۰۰۱). میژووی ئه‌ده‌بی کوردی، له سه‌ره‌تاوه تا سه‌ده‌ی چواردهم، ب ۱. ههولنیر: بلاوکراوه‌ی ئاراس – ژ: ۵۴.
- ۳- حسن، فرهاد عزیز. (۲۰۲۰). زمانی کوردی په‌هله‌وی (فهیلی)، زمانی فه‌رمی ده‌ولته‌ی ساسانی یان شیوه‌زاریکی ناوچه‌یی. گۆفاری زانکۆ بو زانسته مروّقایه‌تیه‌کان. به‌رگی ۲۴، ژماره ۵. ل: ۶۰ – ۷۵.
- ۴- زه‌بیحی، عه‌بدولرحمان. (۱۴۰۲). میژووی زمانی کوردی. مه‌هاباد: انتشارات رازه.
- ۵- له‌شکری، حه‌یدەر. (۲۰۱۵). بیروژکردنی زمانی خویندنه‌وه‌یه‌ک بو پینگه‌ی زمانی کوردی له گوتاری ئایینی سه‌ده‌کانی ناوه‌راستدا.

FRITILLARIA KURDICA BULLETIN OF KURDISH STUDIES INSTITUT OF ORIENTAL
STUDIES JAGIELLONIAN UNIVERSITY NATIONAL SCIENCE CENTRE KRAKÓW, P:
111 – 139.

- ۶- موکریانی، کوردستان. (۲۰۰۸). سه‌رده‌مانی زمانی کوردی، کۆمه‌له‌ زمانانی ئیرانی. ههولنیر: بلاوکراوه‌ی ئاراس – ژماره: ۸۰۸.
- ۷- هورامی، هورام. (۲۰۱۳). زبان و گویشی فرزندان یارسان. دیرینه‌شناسی زبان و فرهنگ هورامان. ههولنیر: به‌ریوه‌رایه‌تی چاپ و بلاوکردنه‌وه‌ی ههولنیر.
- ۸- هه‌هورامانی، محمهد ئه‌مین. (۲۰۰۵). ره‌سه‌نایه‌تی زمانه‌که‌ت بناسه. ههولنیر: بلاوکراوه‌ی ئاراس – ژ: ۳۴۴.

فارسی:

- ۹- انکائی، پرویز. (۱۳۹۷). فرمانروایان گمنام. جلد یکم. چ ۱. تهران: مجموعه انتشارات ادبی و تاریخی، شماره ۲۲.
- ۱۰- اردستانی، پیر جمال. (۱۳۷۶). دیوان پیر جمال اردستانی. چ ۱. تحقیق و بررسی د. ابوطالب میرعابدینی. تهران: انتشارات روزنه.
- ۱۱- اوشیدری، جهانگیر. (۱۳۸۶). دانشنامه‌ی مزدیسنا و ژه‌نامه‌ی توضیحی آیین زرتشت. چ ۴، تهران: نشر مرکز.
- ۱۲- بابا، حاجی. (۱۶۱۵) جنگ خطی: جنگ مختلف، کشکول شیخ بهائی. تهران: کتابخانه مجلس شورای اسلامی. شماره (۹۰۴۹۷).
- ۱۳- بزاز، درویش توکلی بن اسماعیل. (۱۳۷۳). صفة الصفا. مصحح: غلامرضا طباطبائی مجد. اردبیل: مصحح.
- ۱۴- بله، حاجی امین الدین (قرن ۸ ه.ق). کتاب خطی جنگ شماره (۹۰۸۴): رساله‌ی مآلی. سفینه‌ی تیریز گردآورنده: ابوالمجد تبریزی. ص: ۵۰۸ – ۵۲۵.
- ۱۵- پرهام، خسرو. (۱۳۹۵). تولدی جاودانه از ترانه‌ها و سروده‌های محلی کوردی کرمانشانی، شور شیرین کامل. کرمانشان: انتشارات دینور.
- ۱۶- پناه‌ی، محمد احمد (پناه‌ی سمنانی). (۱۳۷۹). دویبیتی های بومی سرایان ایران. چ ۱. زندگی و نمونه آثار. تهران: سروش.

- ۱۷- حسنی، مهدی. (۱۴۰۳). استناد به دلایل و نوآوری در رد فیهیضه زبان آذری. فزنامه تخصصی مطالعات تاریخ آذربایجان و ترک. سال اول، شماره سوم. ص: ۹۲ - ۱۶۳.
- ۱۸- خاتمی، محمد صادق و سلمان ساکت. (۱۳۹۶). ابیات فهلوی بندار رازی در جنگ ۱۴۴۵۶ کتابخانه گنج بخش. آینه میراث، شماره ۶۲. ص: ۷۶ - ۹۲.
- ۱۹- الرازی، شمس الدین محمد بن قیس. (۱۳۱۴). المعجم فی معاییر اشعار العجم. در اوایل قرن هفتم هجری. تصحیح: محمد بن عبدالوهاب قزوینی. تهران: انتشارات دانشگاه تهران ۳۷۴.
- ۲۰- ذالفقاری، حسن و لیلا احمدی. (۱۳۸۸). گونه‌شناسی بومی سرودهای ایران. ادب پژوهشی. شماره ۷ و ۸ بهار و تابستان. ص: ۱۷ - ۱۴۳.
- ۲۱- ساکت، سلمان و ملیحه گزی مارشک. (۱۳۹۶). معرفی، بررسی نسخه شماره ۶۰۰ از مجموعه وارنر در کتابخانه دانشگاه لیدن. مجله علمی - پژوهشی، شماره ۱۹۶. ص: ۱۳۱ - ۱۵۳.
- ۲۲- ساوی، محمدمین ابن صدرالدین محمد. (۱۰۸۶). دستنویس کشکول الفقراء، شماره (۴۰۲۶)، استانبول: کتابخانه فاتح.
- ۲۳- سجادی، سید عبدالحمید حیرت. (۱۳۷۵). شاعران کرد پارسی گوی. چ ۱. تهران: نشر احسان.
- ۲۴- سمنانی، محمد احمد پناهی. (۱۳۸۴). شروه؛ شعر شیدایی شعر و موسیقی بومی جنوب. شعر فولکلور، شماره هفتم و هشتم، بهار و تابستان. ص: ۳۹۲ - ۴۰۰.
- ۲۵- سودآور، ابولعلاء. (۱۳۹۶). بازسازی تاریخ ایران باستان از لایه‌لای اوستا و فهلویات. ایران نامگ. سال ۲، شماره ۲، ص: ۱۴۰ - ۲۰۰.
- ۲۶- شمسیا، سیروس. (۱۳۷۴). سیر رباعی (با ضمیمه در باب فهلوی). چ ۲. تهران: انتشارات فردوس.
- ۲۷- صادقی، علی اشرف. (۱۳۷۵ - ۱۳۷۷). فهلویات عبید زاکانی. مجله زبانشناسی، سال سیزدهم شماره اول و دوم. ص: ۲ - ۸.
- ۲۸- صادقی، علی اشرف. (۱۳۸۲). فهلویات عین القضاة همدانی و چند فهلوی دیگر. مجله زبانشناسی سال هجدهم، شماره اول. بهار و زمستان. ص: ۱۳ - ۲۵.
- ۲۹- صادقی، علی اشرف. (۱۳۸۵). چند فهلوی. مجله زبانشناسی سال بیست و یکم، شماره اول و دوم. ص: ۳۳ - ۵۶.
- ۳۰- طاهری، طیب. (۲۰۲۳). پهلویمان، گوران، هورامی، لک، کلهر، فیلی، دیملی. گذری بر تاریخ تحلیلی سرزمین آریایی با تاکید بر یارسان و حکمت خسروانی. چ ۱. آلمان: انستیتو فرهنگی یارسان.
- ۳۱- طوسی، ادیب. (۱۳۳۷). فهلویات لری. نشریه دانشکده ادبیات تبریز. بهار.
- ۳۲- طوسی، خواجه نصیرالدین. (۱۳۷۰). شعر و شاعری در آثار خواجه نصیرالدین طوسی به انضمام مجموعه اشعار فارسی خواجه نصیر، متن کامل و منقح معیار الاشعار. تهران: سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- ۳۳- طیب زاده، امید. (۱۳۹۲). بررسی تاریخی وزن در فهلویات. زبان ها و گویش های ایرانی ۳، اسفند. ص: ۵۹ - ۸۹.
- ۳۴- علیخانی، باباک. (۱۴۰۲). فهلوی نامه. مجموعه مقالات همایش سهروردی و احیاء حکمت فهلوی. به کوشش: باباک علیخانی. تهران: موسسه پژوهشی حکمت و فلسفه ایران.

- ۳۵- عمرانی، مرتضی چرمگی. (۱۳۹۵). رباعیات سید السادات امیر مغیث الدین علی محوی همدانی. تهران: انجمن آثار و مفاخر فرهنگی. سلسله انتشارات شماره ۶۰۹.
- ۳۶- فیروزبخش، پژمان. (۴). دو غزل از شمس پس ناصر به گویش قدیم شیراز. ایران شناسی، دوره جدید. سال ۲۳. ص: ۳۴۸ - ۳۶۲.
- ۳۷- فیروزبخش، پژمان. (۱۴۰۲). فلهویات، پژوهشی در اشعار بامانده از زبان ادبی مشترک عراق عجم و آذربایجان. تهران: انتشارات دکتر محمود افشار.
- ۳۸- القزوی، حمدالله مستوفی. (۱۳۶۲). نزهه القلوب. تهران: چاپخانه ارمغان.
- ۳۹- مراغی، اوحی. (۱۳۴۰). کلیات اوحی اصفهانی معرוב به مراغی. تصحیح و مقابله و مقدمه: سعید نفیسی. تهران: موسسه چاپ و انتشارات امیر کبیر.
- ۴۰- مستوفی، حمدالله. (۴). تاریخ گزیده. گردآورنده: بهمن انصاری. ww.TarikhBook.ir
- ۴۱- مکرری، محمد. (۱۹۹۴). تنظیم و طبقه‌بندی شعر هجائی در ترانه‌ها، بازیها و اشعار عامیانه و ویژگیهای عروضی در فرهنگ عامه، نغمه‌های جاودانی یا ترانه‌های کردی (شوقها و دردها) همراه با پژوهشهای فقه‌اللغوی و مردم‌شناختی. بخشهای ۱ - ۳. چ ۲، پاریس - لوون: انتشارات زیگفرید.
- ۴۲- موذنی، علی محمد و زهیر طیب. (۱۳۹۷). نامدار گنام، بررسی متن بلاغه المراد فی طریق الاوراد اثر عید عاشق خبوشانی (جشنی) صوفی و عارف سده‌های هفتم و هشتم هجری قمری (زنده در ۷۱۹ هـ.ق). فصلنامه عرفان اسلامی، سال پانزدهم، شماره ۵۸. ص: ۳۹ - ۵۷.
- ۴۳- نخجوانی، محمد بن هندوشاه. (۲۵۳۵ شاهنشاهی). صحاح الفرس (فرهنگ لغات فارسی در قرن هشتم هجری). باهتمام: د. عبدالعلی طاعتی. تهران: انتشارات بنگاه ترجمه و نشر کتاب، مجموعه متون فارسی ۱۲.
- ۴۴- همدانی، غبار. (۱۳۶۱). دیوان غبار همدانی. تهران: انتشارات پدیده.
- ۴۵- یاری گل دره، سهیل. (۱۳۹۲). سه پاره. گزارش میراث، دوره دوم، سال هفتم، شماره پنج و ششم. ص: ۵۴ - ۵۸.
- ۴۶- یزدی، مومن. (۱۳۹۴). رباعیات مومن یزدی به همراه چند غزل و قطعه. سروده مومن حسین بن باقی تزدی. به کوشش: حسین. تهران: مرکز پژوهشی میراث مکتوب.
- عبره‌بی:**
- ۴۷- حوقل، ابی القاسم بن حوقل النصیبی. (۱۹۹۲). صورة الارض. بیروت: دار مکتبه الجنان.
- ۴۸- الطهرانی، آقا بزرگ. (۱۹۳۶ - ۱۹۸۶). الذریعة الی تصانیف الشیعة. جلد التاسع، قسم الرابع. بیروت: دار الأضواء.
- ۴۹- قبیسی، محمد بهجت. (۲۰۱۴). الاکراد و النبی، دراسة فی تاریخ الاکراد و جغرافیتهم. دمشق: مکتبه دراطلاس للدراسات و الترجمة و النشر.

50-Morier, Jamed Justinian. (1818). A second journey through Persia, Armenia, and Asia Minor, to Constantinople, between the years 1810 and 1816. London: Printed for Longman, Hurst, Rees, Orme, and Brown

الهوية الكردية للشعر الفهلوي

ملخص:

تاريخ الكرد وكردستان، على غرار تاريخ جميع الشعوب، مليء بالتقلبات والمنعطفات. لكن تاريخ الكرد وكردستان يمتلئ بالثغرات والانقطاعات والزوايا المظلمة، والتي يمكن تصنيفها إلى عدة جوانب: بعضها تاريخ غير مكتوب وغير مسجل. بعضها تاريخ مزيف ومشوه. بعضها تاريخ مسروق تم كتابة جزء كبير من تاريخ وثقافة الشعوب، بدرجات متفاوتة، من قبل الآخرين، وخاصة من قبل الشعوب المجاورة والمسيطر. وهذا ليس خاليا من المنظورات العاطفية والمعادية، مما يصبح أكثر تعقيدا بالنسبة للأمة الكردية. وهذا صحيح بشكل خاص خلال الفترة التي أعقبت الغزوات العالمية للمسلمين العرب حتى ظهور المناهج العلمية لكتابة التاريخ بجميع أبعاده. خلال هذه الفترة الممتدة، بذل الكرد أنفسهم جهودا ضئيلة للغاية لتوثيق تاريخهم وثقافتهم. كتب جزء كبير من تاريخهم من قبل الأمم التي كانت تمتلك الهيمنة الثقافية والسياسية على الكرد ووطنهم. وتشمل هذه الأمم بشكل أساسي العرب والفرس والأتراك. حتى النظريات والأطروحات العلمية التي طورها المستشرقون تم استخدامها من قبل محتلي كردستان لفرض ملكيتهم للحضارة والثقافة القديمة الموجودة في هذا الوطن. إحدى التراثات الثقافية من الماضي هي الشعر والأدب الفهلوي، مع أبرز الأمثلة المتمثلة في قصائد بابا طاهر الهمداني (القرنين العاشر والحادي عشر الميلاديين). وعلى الرغم من أن الكرد يعترفون ببابا طاهر كرائد للتاريخ الأدبي الكردي، إلا أنه لا يزال هناك غياب للتمثيل الواضح للهوية اللغوية لبابا طاهر والشعراء الآخرين لهذا التقليد الأدبي. تحاول هذه الدراسة تسليط الضوء على الهوية اللغوية الكردية لهذا الأدب من خلال المناهج الوصفية والتحليلية التاريخية، وتأكيد أن ورثة هذا التقليد الأدبي هم الكرد. بالإضافة إلى ذلك، تقدم عددا من شعراء الفهلويات المشابهين لبابا طاهر.

الكلمات المفتاحية: شعر الفهلويات، اللغة الكردية، الهوية الكردية

The Kurdish Identity of Fahlawiyat Poetry

Abstract:

The history of the Kurds and Kurdistan, like the history of all nations, is full of ups and downs. However, the history of Kurds and Kurdistan is filled with gaps, disconnections, and dark corners, which can be categorized into several aspects: Some are unwritten and unrecorded histories. Some are fabricated and distorted histories. Some are stolen histories. A significant portion of the history and culture of nations has been, to a greater or lesser extent, written by others, particularly by neighboring and dominant nations. This is not without emotional and antagonistic perspectives, which becomes even more complicated for the Kurdish nation. This is especially true during the period following the global conquests of Arab Muslims until the emergence of scientific approaches to writing history in all its dimensions. During this extended period, Kurds themselves made minimal efforts to document their own history and culture. A significant portion of their history was written by nations that held cultural and political hegemony over the Kurds and their homeland. These nations primarily include Arabs,

Persians, and Turks. Even the scientific theses and theories developed by Orientalists were utilized by the occupiers of Kurdistan to impose their ownership of the ancient civilization and culture existing in this homeland. One of the cultural heritages from the past is Fahlawiyat poetry and literature, with the most outstanding examples being the poems of Baba Tahir Hamadani (10th and 11th centuries CE). Although Kurds recognize Baba Tahir as a pioneer of Kurdish literary history, there remains no clear representation of the linguistic identity of Baba Tahir and other poets of this literary tradition. This research attempts to shed light on the Kurdish linguistic identity of this literature through descriptive and historical analytical methods, and to confirm that the inheritors of this literary tradition are Kurdish. Additionally, it introduces several Fahlawiyat poets similar to Baba Tahir.

Keywords: Fahlawiyat Poetry, Kurdish Language, Kurdish Identity.